

יסודות ההיתר בברירה

לאחר שעסקנו בבירור פרטי מלאכת בורר, נעבור לעסוק בהגדרת יסודות ההיתר בברירה: לאלתר, אוכל מתוך פסולת וביד.

לאלתר

נאמר בירושלמי:

בורר ואוכל, בורר ומניח על השולחן. ר' בון בר חיייה בשם ר' שמואל בר רב יצחק תיפתר: שהיו אורחין אוכלין ראשונה ראשונה. (ז, ב)

ר' חננאל העתיקו בפירושו לסוגייתנו, והסיק ממנו כך:

ולאלתר דאמר אביי – כל זמן שיושב על השלחן ואוכל.

בריטב"א על אתר הבהיר והדגיש שאין היתר אלא בשעת אכילה ממש:

מעתה, מה שנהגו לכתוש אגוזים או שקדים וכיוצא בהן ולברור האוכל מהם קודם הסעודה כדי לאכול בשעת סעודה אסור הוא, ואין לעשות כן אלא בשעת אכילה ממש ושיברור אוכל מתוך פסולת! (ד"ה מעתה)

ועל פי דברים אלו פסק הרא"ש:

ושיעור לאלתר פירש ר' חננאל ז"ל: שיעור מה שמיסב על השולחן לאותה סעודה. (ז, ד)

עד עתה התברר כי 'לאלתר' משמעו ברירה לצורך הסעודה בה האדם מצוי ברגע זה. אולם, רבינו ירוחם הביין:

לאלתר – כלומר לאותה סעודה. אבל לבו ביום, כלומר שבורר ומניח לצורך סעודה אחרת של אותו יום בעצמו – אסור. (נתיב יב, ח)

1 ומסתבר שאף לדעה זו יוכל לברור על השולחן כל צרכי סעודתו, ואינו חייב לברור כל פרט ופרט בנפרד. ואף שבירושלמי משמע לכאורה כן, שהרי כתבו שם "שהיו אורחים אוכלים ראשונה ראשונה", מכל מקום נראה סביר שמוותר גם אם בורר כל צרכי סעודתו.

וניתן לדייק מלשונו שמותר להכין לצורך הסעודה הקרובה אף על פי שאינו בתוך הסעודה עצמה, וכן הבין הבית יוסף בדבריו:

ונראה לי דהכי קאמר, שאם הוא בורר אחר סעודה – כל שבורר לצורך סעודה אחרת באותו יום בעצמו הוי לאלתר; ואם כשהוא בתוך סעודה בורר – אינו יכול לברור אלא לצורך אותה סעודה בלבד. וכן אם בורר קודם סעודה צריך לאכלם בתוך הסעודה הראשונה, ואם השהה מהם עד אחר שעמד מסעודתו לא מיקרי לאלתר וחייב.

מדברי הבית יוסף שמענו שלא רק שברירה לצורך הסעודה הקרובה מותרת, אלא שעיקר משמעותו של המושג 'לאלתר' הוא לברור לצורך הסעודה הקרובה גם אם תהיה רק בעוד כמה שעות. אמנם, העיר הבית יוסף שהמרדכי חולק על כך ולדעתו 'לאלתר' הכוונה לברור רק לצורך סעודה שמתחילה מיד בסיום הברירה:

והמרדכי כתב דדוקא להתחיל ולאכול אחר ברירתו שרי, אבל לאכול אחר שעה נעשה כבורר לאוצר.

לפנינו אם כן מחלוקת יסודית האם כוונת 'לאלתר' היא בתוך הסעודה דווקא (ר' חננאל והריטב"א) או אפילו לקראת הסעודה (רבינו ירוחם), ובתוך הדעה השנייה ישנה מחלוקת האם הברירה צריכה להיות לשם אכילה מיידית (מרדכי) או אף לצורך הסעודה הקרובה (הבית יוסף בדעת רבינו ירוחם).

ונראה שיסוד המחלוקת תלוי ביסוד היתר הברירה לאלתר: אם יסוד ההיתר הוא מפני שברירה לאלתר היא דרך אכילה, אזי מסתבר יותר להתיר ברירה כזו רק אם היא נעשית על השולחן ממש בזמן האכילה או סמוך ממש אליה. לעומת זאת, אם יסוד ההיתר הוא מפני שברירה לאלתר אינה דרך ברירה, אזי לכאורה יש מקום להרחיב את ההיתר גם כשהברירה נעשית לקראת הסעודה².

וכתב הרמב"ם:

הבורר אוכל מתוך פסולת או שהיו לפניו שני מיני אוכלין ובריר ובידו ממין: אחר בנפה ובכברה – חייב; בקנון או בתמחוי – פטור; ואם בריר בידו לאכול לאלתר – מותר. והבורר פסולת מתוך האוכל אפילו בידו אחת חייב... הבורר אוכל מתוך פסולת בידו להניחו אפילו לבו ביום,

2 בהקשר זה יש לציין את שיטתו היחודית של בעל החידושים המיוחסים לר"ן (עד ע"א), המחלק בין סוגים שונים של ברירה לאור העובדה שההיתר מבוסס על כך שברירה לאלתר אינה דרך ברירה: "ויש מפרשים דהני מיילי בדברים שדרכן לבוררן לאוצר, דכל דמנח להו מיחזי כמאן דמנח להו לאוצר ולפיכך צריך לאוכלן לאלתר, אבל דברים דלאו אורחיהו לאנוחיהו לאוצר – אפילו לבו ביום שרי, דהא ליכא למיחש למידי. ולפיכך, מי שבורר גרעני רימונים מתוך קליפתן אפילו לבו ביום שרי".

נעשה כבורר לאוצר וחייב. היו לפניו שני מיני אוכלין מעורבין – בורר אחד מאחד ומניח לאכול מיד. ואם בירר והניח לאחר זמן, אפילו לבו ביום, כגון שבירר בשחרית לאכול בין הערבים – חייב. (ת, יב-יג)

ודייק מדבריו בבית יוסף שתי נקודות:

1. "ומשמע דלא שרי אלא לבורר כדי לאכול מיד אחר ברירתו, כדברי המרדכי. ואפשר שכל שבורר לצורך סעודה כל זמן שמיסב באותה סעודה חשוב לאלתר".

2. "ומכל מקום, אם בירר להניח עד אחר שלש או ארבע שעות נראה מדבריו שיש חילוק בין בורר אוכל מתוך פסולת לבורר אוכל אחד מאחר: דבבורר אוכל מתוך פסולת חייב, ובבורר אוכל אחד מאחר לא מיחייב אלא אם כן בירר שחרית לאכול בין הערביים. אלא, שאיני יודע מנין לו חילוק זה. ואם לא נתכוין לכך, קשה אמאי פלגינהו בתרתיה".

בטעם החילוק שבין ברירת אוכל מתוך פסולת לבין ברירת מין אוכל אחד ממין אחר, יש לומר שברירת אוכל מפסולת היא הברירה הקלאסית ולכן המתיר שלה הוא רק בדרך אכילה. ממילא, הברירה מותרת היא רק אם האכילה נעשית סמוך ומיד לברירתו. לעומת זאת, מיון אוכל אחד מחברו אינו אסור מצד ההפרדה בין האוכל והפסולת אלא מצד המיון, כשיטתו העקרונית של הרמב"ם עליה הרחבנו בפרקים הקודמים. ממילא, גם אם אוכל את מה שברר תוך זמן קצר יחסית הדבר לא נחשב מיון והברירה אסורה רק כשבורר בשחרית על מנת לאכול בבין הערביים. ובניסוח אחר: במיון המתיר של הברירה אינו דרך אכילה, אך עדיין יש צורך שהברירה תהיה לצורך אכילה ולא לצורך איחסון.

פסק ההלכה

להלכה הכריע השו"ע (שי"ט, א) שמותר לבורר אוכל מתוך פסולת לאלתר, אך לא הגדיר מהו לאלתר. אמנם, ברמ"א שם כתב:

וכל מה שבורר לצורך אותה סעודה שמיסב בה מיד מקרי לאלתר.

והיינו כשיטת הרא"ש והמרדכי. ופירש דבריו במשנה ברורה:

רצה לומר, אפילו יאריך זמן הסעודה כמה שעות מקרי לאלתר כיון שהברירה היא סמוך לסעודה. (ס"ק ד)

מאידיך, העיר בביאור הלכה:

ועיין בספר תוספת ירושלים שהוכיח מן הירושלמי דבעינן לאלתר ממש, ודלא כהרמ"א. ונראה דמכל מקום אין להחמיר בזה, דדברי הרמ"א יש להם מקור מן הש"ס שלנו וכמו שהביא ראייה בביאור הגר"א. (ד"ה וכל)

כוונתו לראיית הגר"א מהגמרא שלמדה שאין לברור לכו ביום (עד ע"א), ועולה שלא לאלתר משמעו לאו דווקא מיד אלא יש לכך מרחב של זמן.

לאור דברים אלו נראה שמי שצריך להכין לקראת סעודה בשבת מספר פריטים שיש בהם איסור ברירה יכול להתחיל להכיןם זמן סביר לפני הסעודה, באופן שיגמור להכין את הפריט האחרון סמוך לסעודה. עוד יש להוסיף שמותר להכין כמות שמעריך האדם שיאכלו בסעודה – ואם הותירו, הותירו. לעומת זאת, אין לברור מראש פריטים לצורך סעודה נוספת, כיוון שיש בזה חשש חיוב מדאוריתא. לפיכך, כשמכין אוכל לפני אורחים בשבת יכין הכמות הסבירה כדי להתכבד בה לפני האורחים, אף אם משער שלא יגמרו הכל, ובלבד שלא יכוון להותיר לסעודה הבאה.

בעניין ברירה של אוכל אחד מחברו כתב בשו"ע:

היו לפניו שני מיני אוכלים מעורבים, בורר אחד מאחד ומניח לאכול מיד. ואם בירר והניח לאחר זמן, אפילו לכו ביום, כגון שבירר שחרית לאכול בין הערבים – חייב. (שי"ט, ג)

והיינו כהבנתו ברמב"ם. אך מדבריו נראה שאין להתיר כי אם כשאוכל מיד, ורק לעניין חיוב כתב שאינו חייב אלא משחרית לבין הערביים, דהיינו ברירה לסעודה אחרת שבאותו יום. למרות זאת, בביאור הלכה כתב שיש אומרים שהוא בכלל לאלתר:

ויש אחרונים והמגן אברהם מכללם שהעתיקו דלענין שני מיני אוכלים נשתנה הדין מן בורר אוכל מפסולת, ולא נקרא לכו ביום כי אם מסעודה לסעודה, הא אחר שאכל הסעודה ומכין לסעודה האחרת אף שהוא עדיין זמן מופלג לה – מכל מקום בכלל לאלתר הוא. (ד"ה שבירר)

אולם אף הוא כותב בסיום דבריו:

ויש לזהר בזה דנוגע באיסור דאוריתא.

לכן, נראה שלכתחילה יש להקפיד לברור דווקא לאלתר אף בשני מיני אוכלים.

אוכל מתוך פסולת

מהי פסולת?

אמר זעירי: נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש, אבל עכורין – לא. (קלט ע"ב)

במשנה שם מפורש שהתירו לסנן יין דווקא באמצעות סודרין ולא על ידי משמרת³, ומפרש הרשב"א:

ומסננין את היין בסודרין – פירוש 'יין עכור', דאי אפשר לפרש שמרים דהא 'יין' קתני ואף על פי שמשנה כיון שהוא בורר גמור אסור, וכן אי אפשר לומר יין צלול, דאם כן אפילו במשמרת [שרי] כזעירי. אלא על כרחין ביין עכור, דכיון דאפשר למשתייה הכין אין כאן משום בורר, וכיון דמשני קצת ומסננין בסודרין שרי. (ד"ה ומסננין)

לדבריו יין צלול מותר לסנן אף במשמרת לפי שרוב בני אדם שותים אותו כך ולכן אין כאן פסולת כלל⁴, ואילו יין עם שמרים אסור בסינון במשמרת (דרך ברירה) מדאורייתא ובסודרין (לא דרך ברירה) מדרבנן שהרי השמרים הם פסולת גמורה. לכן מפרש הרשב"א שדברי המשנה מתייחסים לסינון יין עכור, שאפשר לשתותו כך אך יש שאינם שותים אותו כך, ומותר לסננו בסודרין כיוון שאינו דרך ברירה.

לאור דברים אלו נראה לומר שלגבי מי שמקפיד שלא לשתות את היין העכור, ואפשר שגם לגבי מי שמקפיד שלא לשתות את היין הצלול עד שיסנן אותו, יין זה חשוב כפסולת ואסור מדאורייתא לסננו כדרכו⁵, ויתכן שלגביו אף סינון בסודרין אסור מדרבנן. סיבת הדבר היא שלא התירו במשנה סינון בסודרין אלא באדם שאינו מקפיד על סינון היין, ולכן לגביו השמרים המצויים בו עדיין אינם פסולת גמורה.

3 משמרת היא כלי המיועד לסינון יין ונקראת כך על שם סינון השמרים שביין. במילים אחרות, סינון בעזרת משמרת הוא דרך ברירה ואילו סינון באמצעות סודרין אינו דרך ברירה.

4 ועיין משנה ברורה (ס"ק לד) שכתב שיין 'צלול' הוא יין שרוב בני אדם שותים אותו כך, אך העיר שיש מחמירים שלא לסנן במשמרת אלא יין שכל האנשים שותים בלא סינון.

5 וכן כתב ביאור הלכה בשם הפרי מגדים.

אולם, שמא יש לומר שאף אדם שמקפיד שלא לשתות יין עכור מותר בברירה בסודרין כיוון שיש אנשים המוכנים לשתות יין כזה ללא סינון⁶. ונראה שיש להביא ראיה להבנה זו מדברי הר"ן, שכתב במסקנת הדברים בסוגיה כך:

ונמצא פסקן של דברים, דיין שהוא צלול דרובייהו דאינשי לא קפדי ביה כלל מותר לתת אותו אפילו לתוך המשמרת כדי שיהיה צלול ביותר, אבל יין שהוא עכור קצת ואפשר דמשתתי הכי ומיהו רובייהו דאינשי לא שתו ליה הכי – בסודרין וכפיפה שרי, דאיכא שינוי, ובלבד שלא יעשה גומא ושלא יגביה מקרקעיתו של כלי טפח; אבל לתוך המשמרת, דליכא שינוי – אסור. ויין שהוא עכור לגמרי ולא משתתי הכי כלל אפילו בסודרין וכפיפה אסור. (נז ע"ב באילפס)

לדברי הר"ן שיין עכור קצת לא נשתה כך על ידי רוב העולם סביר שההיתר המוזכר במשנה תקף גם לאנשים שמקפידים שלא לשתותו בלא סינון, ואף על פי כן התיירו להם לסנן את היין בסודרין כיוון שיש אנשים שאינו נחשב פסולת בשבילם.

עוד אמרו בגמרא שם:

רבן שמעון בן גמליאל אומר: טורד אדם חבית של יין, יינה ושמריה, ונותן לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש.

רשב"ג מתיר לסנן יין שיש בו שמרים במשמרת על אף שלכאורה הדבר אסור מדאוריתא? הגמרא דנה בשיטתו ומגיעה למסקנה שרשב"ג התיר את הסינון רק "בין הגיתות". ופירשו הראשונים שבתקופת הגיתות (תקופת השנה בה דורכים את הענבים ליין) כל היינות עכורים והנוהג באותה תקופה הוא לשתות יין עם השמרים. לכן, דווקא בתקופה זו השמרים אינם נחשבים פסולת לגבי רוב העולם ומותר לסנן אותם אפילו במשמרת.

אמנם, הרמב"ם פירש את הדברים באופן אחר:

המשמר יין או שמן או מים וכן שאר המשקין במשמרת שלהן – חייב, והוא שישמר כגרוגרת. אבל מסננין יין שאין בו שמרים או מים צלולין בסודרין ובכפיפה מצרית כדי שיהא צלול ביותר... וכן יין מגתו, כל זמן שהוא תוסס טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודרין, שעדיין לא נפרשו השמרים מן היין יפה יפה וכל היין כגוף אחד הוא. (ח, יד)

6 אף שעל סינון במשמרת אדם זה יתחייב חטאת. דוחק לומר שההיתר במשנה הוא רק לאותם שאינם מקפידים, שהרי אם מצבו של המיעוט שונה לא היה ראוי להתיר סינון יין זה בסתמא.

לדעת הרמב"ם התיר זעירי לסנן יין צלול רק בסודרין ולא במשמרת מפני שיש סיטואציות שסינון במשמרת אסור מדאוריתא. לפי הבנת הרמב"ם דברי זעירי שהתיר סינון ביין צלול הם פירוש למשנה שהתירה סינון בסודרין, אך יין עכור אסור לסנן אף בסודרים מפני שרוב האנשים אינם שותים אותו והוא נחשב פסולת. ממילא, סינון יין כזה במשמרת הוא איסור תורה ואילו סינונו בסודרין אסור מדרבנן.

לשיטת הרמב"ם אף רשב"ג התיר לסנן יין מגיתו רק בסודרין, וטעמו של הרמב"ם הוא שבתקופת הגיתות עוד לא הופרשו השמרים מן היין והם נחשבים גוף אחד ולכן אין בו ברירה.

פסק ההלכה

להלכה פסק השו"ע:

יין או מים שהם צלולים מותר לסנן במשמרת, ואם הם עכורים, בין מים בין יין, אסור לסננם. ולהרמב"ם, במשמרת אסור ואפילו מים ויין צלולים, ואפילו בסודרים לא התירו אלא בצלולין אבל לא בעכורים. ויין מגתו – כל זמן שהוא תוסס טורף חבית בשמריה ונותן לתוך הסודר. (שי"ט, ע)

ופירש המשנה ברורה שמה שאסר השו"ע סינון עכורים הוא דווקא בעכורים לגמרי:

ומיירי בעכורים לגמרי דלא משתתי הכי כלל, דאלו בעכור קצת ואפשר דמשתתי הכי אך רובא דאינשי קפדי שלא לשתותו בלי סינון אין איסור רק במשמרת, אבל בסודרין דאין דרך לסנן בו מותר לסנן יין ושאר משקים. (ס"ק מ)

בהמשך דבריו ציין שלרמב"ם אסור לסנן אפילו עכורים במקצת לא בסודרין ולא במשמרת וראוי לחוש לשיטתו, אך בצלולים הכריע שאין לחוש לשיטת הרמב"ם ויש להתיר סינון אף במשמרת, כשיטת הר"ן וכפי שסתם השו"ע. אף בסינון יין מגיתו כתב המשנה ברורה שלהלכה יש להתיר אף במשמרת, שלא כרמב"ם שהתיר רק סינון בסודרים.

על פי כל הנ"ל נראה שיש להתיר לסנן מים בשבת באמצעות קנקן בריטה או מערכות סינון אחרות (בתנאי שאינן מחוברות להפעלה חשמלית), מפני שהמים נחשבים כצלולים ורוב האנשים שותים אותם בלא סינון. אמנם, אם מדובר באדם שמקפיד שלא לשתות כלל בלא סינון, אין לו לסנן את המים ויש בכך חשש איסור תורה.

לאחר שבחנו את מעמדם של מאכלים שאינם ראויים לאכילה, ראויים לאכילה על ידי רוב האנשים וראויים לאכילה בזמן מסוים, נברר את מעמדו של מאכל הראוי לאכילה בשעת הדחק.

פסק הרמב"ם:

ומותר לקנב את הירק ביום הכפורים מן המנחה ולמעלה. ומהו הקינוב? שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה. (הלכות

שביתת עשור א, ג)

והקשה המגיד משנה:

אי להסיר העלים הרעים היינו בורר והיינו מלאכה גמורה?

ותירץ:

דלא מיקרי בורר אלא מתוך פסולת גמור או מין אוכל ממין אוכל אחר... אבל זה, הכל מין אוכל אחד ואין העלין האלו פסולת גמור ולא ראויין להיקרא פסולת. ואפשר שראויין לאכילה על ידי הדחק, וכיוון שכן אין בזה אלא משום שבות.

מדבריו למדנו שמאכל הראוי להאכל בשעת הדחק אינו נחשב כפסולת ולכן אין בו איסור ברירה אלא מדרבנן.

מהו אוכל מתוך פסולת?

אם יש יין מעורב עם שמרים או מים מעורבים עם מלפפונים וכן שומן שצף על חלב וכיו"ב, נחלקו הפוסקים האם מותר בשבת לשפוך את הקדירה כך שהאוכל יצא והפסולת תישאר בכלי. לשיטת המשנה ברורה (שיט. ס"ק נד) הדבר הנשפך הוא המתברר, ולכן אם האוכל נשפך הברירה נחשבת כאוכל מתוך פסולת אך אם הפסולת נשפכת הברירה נחשבת כפסולת מתוך אוכל. לעומת זאת, האגלי טל (בורר ה) ושו"ע הרב (מובא באגלי טל שם ה, ב) סוברים כי הנשאר בכלי הוא המתברר, ולכן אם האוכל נשפך הוי פסולת מתוך אוכל אך אם הפסולת נשפכת הוי אוכל מתוך פסולת. להלכה הכריעו רוב הפוסקים כמשנה ברורה.

דיון דומה קיים לגבי ברירה בנפה – כלומר, האם מה שנשאר על הנפה הוא המתברר או דווקא מה שנשפך למטה? דיון זה עולה בגמרא אגב מחלוקתם של רבה ור' זירא בשאלה האם חיובו של המשמר הוא משום בורר או משום מרקד:

אמר רבה: כוונתי דידי מסתברא – מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח הפסולת, אף הכא נמי נוטל את האוכל ומניח את הפסולת. אמר רבי

זירא: כוונתי דידי מסתברא – מה דרכו של מרקד פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה, אף הכא נמי פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה. (קלח ע"א)

מדברי רבה למדנו שכאשר הפסולת למעלה והיין למטה הדבר נחשב כאוכל מתוך פסולת. אם כן, מה שנשפך למטה הוא המתברר⁷. לעומת זאת, כתב המשנה ברורה:

אם הוא בורר בכלי שדרך לברור בה כגון בנפה וכברה, חייב אפילו הוא בורר האוכל מן הפסולת ודעתו לאכול מיד, שכן דרך הבורר בכלי פעמים הוא בורר האוכל מן הפסולת, כגון שנקבי הכברה דקין והאוכל הוא גס, ופעמים הוא להיפוך. (הקדמה לסימן שיט)

מדבריו עולה שדווקא מה שנשאר במסננת הוא המתברר.

אמנם, נראה לומר שיש חילוק בין משמר לבין בורר בנפה: משמר נחשב כבורר אוכל מתוך פסולת אף שהאוכל נשפך למטה כיוון שאינו עושה שום פעולה בשמרים אלא רק שופך את היין למשמרת כדי שייזוב והשמרים מתבררים מעצמם, ואילו כשמנפה קמח בנפה יש צורך לנענע את הנפה כדי שהפסולת תיפול ולכן דווקא מה שנשאר במסננת הוא הדבר כמתברר והדבר שנשפך למטה נחשב פסולת מתוך אוכל.

לאור דברינו יש לבחון כל מקרה לגופו, להבין את מוקד הפעולה ולהגדיר בהתאם לכך האם מדובר בברירת אוכל מתוך פסולת או פסולת מתוך אוכל. אמנם, לגבי ברירה בקנון כתב במשנה ברורה:

פירש"י: קנון הוא כלי עץ שעושים כעין צנור רחב מצד אחד וקצר מצד אחד, והבורר קטניות נותן אותם בצד הרחב ומנענע אותם והם מתגלגלים ויורדים דרך פיו הקצר והפסולת שאינם עגולים נשארים בכלי. (ס"ק ב)

כיוון שמוכח מן הפוסקים (עיין משנה ברורה, ס"ק ט) שברירה בקנון אסורה מדרבנן רק כשבורר אוכל מתוך פסולת אך ברירת פסולת מתוך אוכל אסורה מדאורייתא, דברי המשנה ברורה הנ"ל המבארים מדוע ברירה בקנון אסורה מדרבנן מתייחסים לברירת אוכל מתוך פסולת, אף על פי שהפסולת נשארת בתוך הקנון. ולפי גישתנו הדברים מתבארים יפה: כיוון שהקנון הוא צינור בלבד שתפקידו

7 כל זה הוא לפירוש התוס' בשבת עד ע"א, אך מפירוש התוס' בביצה נראה אחרת: "נוטל האוכל עצמו ומניח הפסולת – פירוש, יזרק אותו. ומכל מקום פסולת מתוך האוכל היא ברירה" (יד ע"ב, ד"ה הבורר). לשיטתם משמע שדווקא מה שנשאר במסננת הוא המתברר, ע"ש.

המרכזי הוא להעביר החוצה את האוכל, לכן ברירת האוכל באמצעות הקנון נחשבת כברירת אוכל מתוך פסולת, ודו"ק.

בכלי

באופן כללי קיימא לן שאין היתר לברור אלא בידי. אמנם, יש מצבים בהם למרות שמתרחשת ברירה באמצעות כלי לא ברור שהדבר אסור.

עירו מכלי לכלי

נסתפק המגן אברהם:

דהא ב' מיני אוכלין הם ואסור לברור אחד מחבירו אלא בידו כדי לאכול מיד, והכא כשמערה מהכלי אסור כמו בשכר. ומלשון הרי"ף משמע דאין איסור בשכר אלא כשנותן קסמים בפי הכלי דאז הוי כבורר דרך כלי, אבל כשמערה כך שרי כדי לשתות לאלתר. וצריך לומר דאף הטור והשו"ע מודים לזה, אלא שהם איירי ברוצה לשתות לאחר זמן דאז אפילו בלא כלי אסור אבל לאלתר שרי. (שי"ט, ס"ק טו)

נטייתו של המגן אברהם היא להתיר עירו מכלי לכלי אם האכילה נעשית לאלתר, ומפורש בדבריו שהוא רואה את הפעולה כברירה ביד. אף המשנה ברורה הסכים עמו:

וכאן, אף שמערה מכלי לכלי מכל מקום עיקר הברירה נעשה על ידי ידיו. ואם נתן קיסמין בפי הכלי שמערה בתוכו כדי שיסתנן היטב בזה אפילו לאלתר אסור אם אינו מפסיק כשמתחילין הניצוצות לירד, משום דחשיב כבורר על ידי כלי. (ס"ק נה)

לעומת זאת, החיי אדם (כלל טו, ט) החמיר להחשיב מערה כבורר בכלי. ולהלכה נראה כשיטה ראשונה.

ואפשר שיסוד המחלוקת תלוי ביסוד ההיתר של ברירה ביד: אם יסוד ההיתר הוא מדין שינוי אף עירו מכלי לכלי ייחשב כברירה ביד, שהרי גם דרך זו גרועה מברירה בקנון ותמחוי; מאידך, אם יסוד ההיתר הוא מפני שברירה ביד היא מעשה אכילה, אפשר שעירו אינו חשוב כחלק ממעשה האכילה. לחילופין, יתכן כי יסוד המחלוקת הוא טכני – האם כשאדם נוטל כלי בידו ושופך ממנו לכלי אחר העיקר הוא הכלי או היד.

קומקום תה שיש בפיו מסננת

נסתפק החזון אי"ש:

בעלי תה שנוהרין שלא לסנן כל התה מן העלים... ומיהו אפשר כיון שאין כאן שימוש בכברה ממש, אף שיש בפנים כנגד חוטמה של כלי כעין רשת לעכב העלים מכל מקום יש לומר דלא הוי רק כדין ברירה ביד, דמותר כשנוטל אוכל מתוך פסולת כדי לאכול לאלתר. (ג)

דברי החזון אי"ש אינם ברורים, שהרי עלי התה מסתננים בפועל על ידי המסננת המצויה בתוך הכלי? ואפשר שמכיוון שהדרך הרגילה למזוג תה אף כשאין שם פסולת היא באמצעות הכלי, לכן ברירה בכלי כזה נחשבת כברירה ביד. ועדיין הדבר צריך בירור.

ובספר שמירת שבת כהלכתה כתב לפרש בדרך אחרת, על פי מה ששמע מהגרש"ז אויערבך זצ"ל:

דכלי המיוחד לברור לצורך מידי בלבד אפשר דאינו בכלל האיסור לברור בכלי, ולכן מותר לשפוך תמצית תה דרך מסננת שבפי התיין⁸... וכמו שמותר לברור ביד משום טעמא דדרך אכילה בכך, וגם מותר משום כך לקלוף בסכין אפילו פסולת מתוך אוכל. (ג, הערה יקה)

מחידושו של הגרש"ז למדנו כי ברירה בכלי המיוחד לצורך שימוש מידי נחשבת כברירה ביד. ויש לומר שיסוד דבריו נעוץ בכך שברירה בכלי נאסרה רק מפני שבמהותה היא ברירת אוצר, וממילא במקום שהיא מעידה על עצמה שהיא ברירה לאלתר יש להתיר. לשיטתו מסתבר שישנם כלים נוספים הנחשבים כברירה ביד, כגון קומקום תה שמסננת בפיו, קנקן שיש כעין מסננת בפיו ויש בו נוזל עם קרח, ואולי אף מלחייה שמכילה אורז לספיגת הלחות של המלח. אמנם, יש לזכור שהגרש"ז לא החליט בעניין וכתב דבריו בגדר "אפשר" בלבד.

בדברי האגרות משה מצינו טעם נוסף להיתר:

בדבר בורר בשבת לאכול לאלתר אוכל מתוך פסולת על ידי מזלג וכף, אם נחשב כבורר בכלי שאסור. הנה פשוט לעניות דעתי דאם על ידי המזלג והכף נברר בנקל מבידו, שנמצא שמסייעים למעשה הברירה, יש להחשיב זה בורר בכלי ויש לאסור כמו בקנון ותמחוי. אבל, אם אין עושים להברירה כלום יותר מבידו, אלא מחמת שאינו רוצה ללכלך ידו או מחמת שהוא מרחוק ואינו יכול להגיע שם בידו או מחמת שהוא דבר

8 אמנם, מלשון החזון אי"ש לא נראה שבנה את ההיתר על יסוד זה.

לח ואינו יכול ליקח בידו וכדומה, הוא רק כבורר בידו שמותר לאלתר באוכל מתוך פסולת. (או"ח ח"א, קכד)

לדבריו, כל כלי שאינו מוסיף לאיכות הברירה אלא רק מספק אפשרויות נוחות או אסתטיות יותר דינו כבורר ביד. והביא ראייה מקליפת שומים ובצלים⁹:

וראיה גדולה מהא שלקלוף שומים ובצלים ולהמגן אברהם אף לקלוף תפוחים אסור משום בורר כדאיתא סוף סימן שכ"א, ומכל מקום מפורש שם דרק להניח אסור אבל לאכול לאלתר שרי, אף שסתם קליפת שומים ובצלים הוא בסכין ותפוחים אי אפשר כלל לקלוף ביד. אלא צריך לומר, כיון דלעצם הברירה אין הסכין מברר ביותר באם היה עושה זה ביד ומה שעושה בסכין הוא מחמת שאי אפשר לו לעשות החתיכה ביד או אף שאפשר לו בדוחק ובקושי אבל קל הוא לעשות על ידי סכין ולא מסייע לענין הברור כלום – הוא כבורר ביד שמותר לאכול לאלתר.

אמנם, נראה בעיני שההיתרים שהביאו הגרשז"א, החזון אי"ש והאגרות משה, אינם מתייחסים אלא לכלי המקביל לקנון ותמחוי, אך כלי המקביל לנפה וכברה אפשר שאף הם מודים שאסור להשתמש בהם בכל עניין. וקצת משמע כן מדברי האגרות משה בהמשך דבריו:

דהא פירוש קנון איתא ברש"י שבת דף ע"ד שהוא צינור רחב מלאחריו וקצר מלפניו ונותן קטנית במקום הרחב ומנענעו והקטנית מתגלגל ויורד דרך פיו הקצר והפסולת נשאר בכלי... ואם כן הוא כלי שמתברר בנקל על ידי זה, אף שאין עיקר הברירה בכלי זה אלא בנפה וכברה ופטור דהוא כלאחר יד מכל מקום אסרו מדרבנן כיון שדמי לברירה, מאחר דגם כן על ידי הכלי נברר... ובהו נאמר פטור אבל אסור, וניליף מזה לכל כהאי גוונא בכלים שמסייעין להברירה.

ועדיין הדברים צ"ע.

בכל אופן, לאור הדברים שראינו נראה שיש להתיר שימוש בקנקן כדלהלן:

1. קנקן שתייה עם קוביות קרח יש להתיר בצירוף העובדה שהקרח אינו פסולת גמורה, שהרי אין קפידא אם נמזגת קוביית קרח עם המשקה. ועוד, שאין הכלי מברר טוב יותר כשיש לו את הפיה אלא רק אלא עושה זאת בצורה נוחה יותר.

9 "ומה שקשה הא בקליפת שומים ובצלים הוא פסולת מתוך אוכל, עיין בבאור הלכה שם שתירץ דכיון דאי אפשר בענין אחר ודרך אכילתו בכך לא מיקרי פסולת מתוך אוכל, שאינו אלא לאכול התוך. והוא נכון" (אגרות משה שם).

2. במלחייה יש להשתדל שתהיה מלאה קודם השבת, כך שבשימוש בשבת לא יגיעו גרגרי האורז לשפת המלחייה וממילא לא תהיה ברירה כלל. במקום צורך, אפשר שיש לסמוך להקל בצירוף סברת החזון אי"ש הנ"ל.

ברירת חפצים

בתשובות רעק"א כתב:

דרבנן סבירא ליה 'אין דישה אלא בגידולי קרקע' והכי קיימא לן... וסבירא ליה לאביי דאין מעמר אלא בגידולי קרקע והכי קיימא לן. ועיין מגן אברהם (סימן ש"מ, סקט"ו) הוכיח דהגרסא 'רבה' ולא 'רבא', כיון דרבא סבירא ליה להדיא דאין דישה אלא בגידולי קרקע. הכא נמי ממילא אין עימור אלא בגידולי קרקע, דמה"ת נחלק בין עימור לדישה דכולהו ילפינן ממשכן. ונוסף על זה מצינו בתרומת הדשן (סי' ג"ו) כתב לדמות דהכא נמי אין טחינה אלא בגידולי קרקע... ולפי זה יש לומר הכא נמי אין זורה אלא בגידולי קרקע, דמהיכא תיתי לחלק בזה. (ב)

המגמה המסתמנת מדבריו היא ללמוד ממלאכה אחת שאינה אלא בגידולי קרקע למלאכות אחרות שלא הוזכרו בפירושו. ועל פי זה כתב בשו"ת מנחת יצחק:

וממילא הוא הדין בכורר, דזורה ובורר אחת הוא. (ח"א, עה)

מכאן עולה שברירה בבגדים, כלים וכדומה, מותרת בשבת. מנגד עומדות כמה הלכות מהן משתמע שיש ברירה גם שלא בגידולי קרקע¹⁰, כגון דברי תרומת הדשן שהובאו להלכה ברמ"א בעניין ברירת שני מיני דגים. ונראה שהנטייה הכולטת בדברי רוב הפוסקים היא להכריע שברירה אסורה אף שלא בגידולי קרקע¹¹.

בהקשר זה, כתב הט"ז (שיט, ס"ק יב) שהבורר כלי מתוך כלים חייב משום בורר. לאור זאת כתבו האחרונים שאם רוצה כלי אחד מתוך הכלים צריך לברור את זה שרוצה עכשיו להשתמש בו לאלתר¹². וחידוש גדול שמענו מדברי אחד מגדולי האחרונים, התפארת ישראל בהקדמת פירושו למשנת שבת בקונטרס כלכלת שבת, שכתב:

10 בתשובתו שם האריך לזכות תפיסה זאת, והביא ראיה ממחבץ שחייב משום בורר אף על פי שאינו גידולי קרקע וכן מדברי הרמב"ם (ח, יד) בעניין משמר מים, ע"ש.

11 עיין: פרי מגדים, משבצות זהב שכא, יח; אגלי טל, בורר כא; שו"ת יביע אומר ח"ה, לא. ועוד נעמוד על החילוק שבין בורר לבין דש ביחס לגידולי קרקע בפרק העוסק במלאכת דש.

12 ראה: משנה ברורה שיט, טו.

ונראה לי דבהנך דלאו אוכלא אין חילוק בין בורר יפות מתוך רעות או להפך, שהרי בחביתא פרש"י דחייב משום בורר הצרורות הגסות מתוך האבק הדק, דהיינו בורר פסולת מתוך היפות. ובדין האי מאן דעביד חלתא, פרש"י שבורר הקנים היפות לעשות הכוורת, והרי זה כבורר אוכל מתוך פסולת ואפילו הכי חייב – שמע מיניה דבתרוייהו חייב. מיהו הערוך (ערך חלתא) כתב 'השליך הקנים שאינן ראויים למלאכתו חייב משום בורר' – משמע דאף בהנך חייב, רק בבורר הפסולת מבין היפות. (בורר ז)

להבנתו בשיטת רש"י, בדברים שאינם אוכל אין היתרי ברירה ואסור לברור אף לאלתר. אמנם, בשו"ת יביע אומר הנ"ל כתב:

אך לפי עניות דעתי נראה פשוט שמכיון שכל שהוא דרך אכילה לא חשיב בורר, ולהכי שרי לברור ביד אוכל מתוך פסולת לאלתר, הכא נמי כל דבר שהוא לצורך השבת, הן ברירת כלים הן ברירת בגדים, בכלהו מותר לברור את הכלי שחפץ בו ולא שייכא ברירה בהכי. ושאיני ההוא דעביד חלתא, שלא הותרה מלאכתו כלל ולא התירה התורה ברירה לעוברי עבירה.

ועל פי הנ"ל נראה שיש להתיר למעשה לברור כלים, ספרים וכדומה לשם שימוש לאלתר. וכתב בספר ערוך השולחן להתיר ברירת סכו"ם, בגדים וכדומה, משני טעמים נוספים:

האחד, דבדבר הניכר הרבה לעין הרואה לא שייך לומר בזה ברירה שאין זה ברירה אלא נטילה בעלמא, וכל אלו הדברים שחשבנו הם נראים לעין, כמו בבגדים וכלים וספרים כמובן. ואין לומר הא גם שני מיני פירות נראים לעין כמו תאנים וענבים – דאינו כן, דמתוך קטנותן וריבויין צריכין לברור זה מזה, מה שאין כן בבגדים וכלים וספרים.

והשני, שהרי יתבאר דבשעת האכילה יכול ליטול אוכל מתוך הפסולת ולאכול, שאין זה דרך ברירה ודרך האכילה בכך. וממילא דבכל הדברים שאנו צריכין כעת ללבוש הבגדים ולהשתמש בהכלים וללמוד בהספרים הוי כשעת אכילה ולא שייך בזה ברירה. (שי"ט, ט)

ואמנם, סברה מעין זו האחרונה כבר מצאנו בתרומת הדשן:

אמנם נראה דמאד היה כנגד סברת הלב דשני מינים שניכרים בהפרדתם חתיכות גדולות שמונחים יחד דיהא ברירה שייכא בהו, דלשון המרדכי פרק 'כלל גדול' לא משמע הכי, דכתב 'הילכך יזהר אדם מיני פירות

שנתערבו 'כו' – משמע דווקא כשהם מעורבים ואינם ניכרים, אבל בכהאי גוונא אף על גב דאין כל מין ומין מסודר בפני עצמו מכל מקום לא מיקרי מעורב. אפס, הואיל וכתב בסמ"ג דהבורר פסולת מתוך האוכל ואפילו בורר לאלתר חייב חטאת, אין לחלק ולהקל בלא ראייה ברורה, ולא להתיר אלא שיקח משני המינים להשהותן לסעודה אחרת אם לא ירצה לברור אותן שיאכל עתה. (ז)

הרי לפנינו שלא רצה לסמוך על סברה זו להקל. אולם, בשו"ת יביע אומר הנ"ל כתב להקל בשני אופנים:

א. "ונראה ליישב שסבירא ליה להערוך השולחן דדוקא בבורר משני מיני דגים אף על פי שהם חתיכות גדולות וניכרות בפני עצמן מכל מקום כיון שצריכים שימת עין להבחין בין זזה לזזה יש צד לומר דשייך בזה דין ברירה... אבל בסכינים כפות ומזלגות שאין צורך במבט חודר להבחין ביניהם והם נפרדים זה מזה בפני עצמם, וכן בגדים וספרים שהם שונים זה מזה במראה ובאורך וברוחב וכיוצא בזה, לא שייך בהם דין ברירה. ואף הט"ז שכתב שיש דין ברירה בכלים, היינו בכלים קטנים ושונים זה לזה שצריכים שימת עין להבחין ביניהם. (והוא הדין בבגדים וספרים השונים זה לזה אם אינם מין אחד).

ב. דהתרומת הדשן מיירי שהחתיכות מעורבות ומונחות בלא סדר והם מעכבים זה את זה שאינו יכול ליקח את האחד עד שיסלק את חברו מהקערה, מה שאין כן כשמונחים כל אחד במקומו, וכגון ספרים המסודרים בארון או פירות שטוחים על גבי טבלא לא שייך ברירה".

ובשו"ת ציץ אליעזר כתב בשם שו"ת מהרש"ג:

דנראה דמלאכת בורר לא שייך אלא במידי דלאחר שיברור אין הדרך לחזור ולערב הדברים, כמו בכל פסולת הנברר מן האוכל דלאחר הברירה שוב אין מערבין הפסולת עם האוכל, וכהאי גוונא הוי במלאכת המשכן... אבל בכמו נדון שלנו בענין הפתקאות דהמנהג הוא שלאחר שכבר כתבו במוצאי שבת קודש מה שנדר כל איש ואיש חוזרין ומערבין הפתקאות של ח"י צ"ל וח"י פשיטא כולם ביחד – אם כן נראה דלקיחת הפתקא בשבת קודש לאו ברירה היא אלא נטילה ממקומו הוא, שמקומו הוא להיות מונח באותו הכיס. אם כן, לדעתי בכהאי גוונא לאו בכלל בורר הוא כלל. וראיה לזה, דלא שמענו מעולם שמי שיש לו ספרים של כמה מינים והם מונחים ביחד בארגז סגור כנהוג שיהיה, נימא שמי שצריך בשבת לאיזה ספר מאותן ספרים ולוקח אותו שיהיה שייך בזה

איסור בורר?! וכן בבגדים כהאי גוונא, מי שיש לו בארגז גדול כמה בגדים תלויין והוא רוצה ליקח בשבת איזה בגד או חלוק כנהוג, וכן בארגז של כמה כוסות גדולים וקטנים כמו שהוא המנהג שבגדולים שותים בהם מים ובבינונים שותים בהן יין ובקטנים שותים בהם יי"ש שהוא חריף, ולא שמענו מעולם שיהיה בלקיחת איזה בגד מהבגדים או כוס מהכוסות דררא דאיסור בורר. אלא ודאי שהוא לטעם הנ"ל, דכיון דהמנהג הוא שלאחר ההשתמשות של הבגד או הכוס חוזרין ומניחין אותו באותו מקום מעורב עם האחרים, אם כן מוכח דגם הלקיחה מתחילה לאו ברירה הוא אלא לקיחה ממקום למקום הוא. (יב, לה)

ומדברי כל האחרונים הנ"ל שהבאנו נראה שחולקים על סברה זו, שלדעתם כיוון שכרגע בורר את הספרים או את הסכו"ם הרי ברירה היא זו ואין זה משנה שמאוחר יותר חוזר ומערבם.

היתר נוסף לברירה שאינה באוכלים ניתן להביא מחידושו של האור שמח הנ"ל, שאין תערוכת לעניין מלאכת בורר אלא כשבוררים פריטים משתמשים בהם ביחד ולא כשמשתמשים בכל אחד מהפריטים בפני עצמו. לפיכך, לכאורה אין כלל ברירה בכלים וכדומה, שהרי משתמשים בהם בנפרד. אמנם, לא נטו הפוסקים לסמוך על שיטת האור שמח באופן בלעדי.

מכל מקום, ראינו בדברי גדולי האחרונים שיש נטייה להתיר מטעמים שונים ברירה שאינם באוכל. ונראה שלכתחילה יש להשתדל מאוד לברור רק סמוך לשימוש בספר או בבגד, וכטעמו השני של ערוך השולחן, אך במקום צורך או בדיעבד ניתן לסמוך על הפוסקים הנ"ל אף כשבורר שלא לאלתר.

שונות

נציין מספר מקרים מיוחדים בדיני בורר.

שמן צף

הסתפק המגן אברהם אם שומן הצף על פני החלב הוא תערוכת או לא:

אבל בשומן הוה ליה בורר פסולת מתוך אוכל ואסור, כמו שכתב ס"ג 'ואפשר דלא שייך ברירה אלא בדברים המעורבים', אבל הכא לחודא קא"י. (שיט, טו)

אם נראה את השומן והחלב כתערוכת אזי אסור לשפוך את השומן אפילו לאלתר שהרי זו ברירת פסולת מתוך אוכל, אך אם אין זו תערוכת כלל היות

שכל מיין עומד לעצמו ורק מונחים זה על זה, יש להתיר לשפוך את השומן מהכלי. ובמשנה ברורה צידד להחמיר:

ואסור לשפוך השומן מן הרוטב, ואפילו אם לא יסירם בכף אלא ישפוך בהכלי עצמה דהוה כבורר ביד ולא בכלי וכנ"ל מכל מקום אסור, דהשומן מקרי פסולת לגבי הרוטב אם אינו רוצה לאכול השומן לאלתר ופסולת מתוך האוכל אסור אף אם רוצה לאכול האוכל לאלתר כמו שכתבתי בריש הסימן. (ס"ק נה)

והאיר שם פתח להיתר:

ואם שפך ביחד עם השומן גם מקצת מן הרוטב – שרי.

נראה שיסוד ההיתר אינו מפני שכשמוציא עם מעט רוטב אין אנו רואים אותו כמפריד את הפסולת, אלא מפני שאם יש כאן תערובת הרי אינה קיימת אלא בשכבת המגע בין השומן לבין הרוטב שמתחתיו, וממילא כשמוציאים גם את השכבה העליונה של הרוטב הרי מוציאים את התערובת כפי שהיא, וכמו שהסברנו בזבוב. וממילא נראה שיש להתיר גם להוציא את השומן מלבד השכבה התחתונה שלו, כי רק היא מעורבת ברוטב.

מים לשמרים כדי שיצולו

שנינו במשנה:

נותנין מים על גב השמרים בשביל שיצולו. (קלט ע"ב)

רוב הראשונים פירשו שמותר לתת מים לשמרים הנמצאים בתוך משמרת בשבת כדי שיהיו צלולים לזוב, ועל ידי זה מוציא את היין הטמון בשמרים. אמנם, בחידושים המיוחסים לר"ן בשם רבינו יהונתן חלק על היתר זה ונראה מדבריו שסובר שזוהי ברירה גמורה. לכן פירש שהשמרים נתונים בחבית, ונותן מים לחבית כדי שהמים יספגו לתוכם את טעם היין מן השמרים.

ויש לעיין במגן אברהם, וז"ל:

נהגו שלא ליתן שמרים במשקה בשבת כדי להעמידן אף על פי שראוי לשותותו בשבת. ונראה לי דהוי תולדת בורר, דעל כל פנים יורדין שמרים מהמשקה בשולי הכלי דומיא דמחבץ. (שיט, ס"ק יד)

מדבריו נראה שחולק על ההיתר המוצע בחידושים המיוחסים לר"ן. אולם, נדמה שאין להביא ראיה ממחבץ, ששם יש מוצר אחד שעל ידי החיכוך נפרד

לשני ראשים אך במים לתוך שמרים הכל נשאר מעורב אלא שהמים סופגים טעם יין. רצ"ע למעשה.

ובעיקר ההיתר המוזכר במשנה, לשיטת רוב הראשונים שפירשו שמדובר ששופכים את המים על היין עם השמרים צריך לומר שמדובר באופן שבו היין שבשמרים היה זב דרך המשמרת גם בלא תוספת המים אלא שהמים מזרזים את זיבת היין מן השמרים. לפיכך דומה הדבר לסחיטת זיתים (יט ע"א), בה התירו לטעון קורת בית הברד מערב שבת לאחר שנידוכו הזיתים כיוון שגם בלא הקורה היה השמן זב מן הזיתים. ומה שאסרו טעינת קורת בית הברד בשבת עצמה אפשר שהוא עובדין דחול, אבל מים למשמרת אין לאסור.

עוד יש לומר, שכיוון שהיין הזב מן השמרים אינו קיים עצמאית אלא מעורב הוא עם המים ומתבטל בתוכם אין כאן ברירה מצד היין, שהרי אינו קיים כמוצר נפרד ומתוקן; ומצד המים אין כאן ברירה שהרי היו צלולים מצד עצמם. וראה גם משנה ברורה:

רצה לומר שיהיו השמרים צלולים והמים יזובו מהם עם מקצת מן היין שנשאר בלוע בו, והטעם שאין בנתינת מים משום בורר שהמים שהוא נותן צלולים הם ואין בהם דבר שצריך לברר מהם. מותר ליתן בשבת מים על גבי שמרים שנשארו בחבית, וקולטין המים טעם היין ומוציאין אותן בשבת ושותין אותו. (ס"ק לג)

נתינת ביצה למסנת של חרדל

שנינו בהמשך המשנה:

ונותנין ביצה במסנת של חרדל. (קלט ע"ב)

ופירש רש"י:

שהחרדל נתון בה להסתנן וקולטת את הפסולת, ואף הביצה החלמון שלה נוטף ומסתנן עמו. והוה ליה לחרדל למראה והחלבון שהוא קשור נשאר למעלה¹³.

13 רש"י שם כתב גם פירוש אחר: "ורבינו הלוי פירש: סינונה של ביצה לתוך תבשיל היא ולא לתוך חרדל, ובמסנת של חרדל הוא דרשי משום שינוי, ויורד לתוך הקערה שהוא כלי שני ומתלבן התבשיל". לפירוש זה מדובר בסינון של ביצה לתוך תבשיל, והתירו זאת במסנת שמסננים בה בדרך כלל חרדל משום שינוי. לא נאריך במסגרת זו בפירוש זה הואיל ולא הובא על ידי הפוסקים.

ופירשו שם בגמרא טעם ההיתר:

לפי שאין עושין אותה אלא לגוון.

וברש"י שם:

למראה – שהחלמון יפה לגוון ולא החלבון. הלכך אידי ואידי אוכל הוא ואין כאן ברירת פסולת מאוכל¹⁴.

אולם, פסק הרמב"ם:

ונותנין ביצה טרופה למסנת של חרדל כדי שיצלל. (ח, ט)

לדבריו אין הכוונה לסנן את החלמון מן החלבון והביצה טרופה היא, אלא כל כוונתו היא לעזור לחרדל להסתנן במסנת, שעל ידי הביצה פסולת החרדל שבמסנת נעשית יותר צלולה לזוב וכך זבות שאריות החרדל שבמסנת לתוך החרדל בסיוע הביצה. ודומה הדבר למה שהתרנו בסעיף הקודם לתת מים לשמרים כדי שיהיו צלולים לזוב¹⁵.

להלכה נקט השו"ע (שי"ט, ט) את פירוש רש"י, וביאר המשנה ברורה:

רצה לומר ואינו עומד לאכילה אף על פי כן לא חשיב כבורר אוכל מתוך הפסולת, דאף החלמון שהוא מסנן אינו בשביל אכילה רק כדי ליפות מראה החרדל. (ס"ק נח)

ולמדנו מדבריו שאם יש לפנינו שני מיני אוכלים שאנו מפרידים אותם שלא על מנת לאכול אחד מהם אלא כדי לתת גוון למוצר אחר אין זו ברירה, כיוון ששניהם אוכל מצד עצמם ואין כאן פסולת כלל, ודו"ק.

14 והשווה לריטב"א שם: "כי גם החלבון אוכל הוא וראוי הוא אלא שאינו רוצה לערב בחרדל אלא החלמון בלבד לגוון".

15 ונראה לי שהרמב"ם לא פירש כרש"י מפני שהוא סבור שבשני מיני אוכלים שייך רק מיון וכאן לא שייך כלל לדבר על מיון אם רוצה לתת חלמון לתוך החרדל.